
ІВАН ОГІЄНКО І ЙОГО ДОБА

УДК 930.1(477):001(477)(092)

С. А. Копилов, О. М. Завальнюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОГІЄНКОЗНАВЧИХ СТУДІЙ ІСТОРИКІВ В УКРАЇНІ (1990-І РР.)

Досліджуються основні напрями розвитку українського історичного огієнкознавства 1990-х рр., встановлюються найбільш перспективні з них, які згодом дістали найбільшу підтримку в науково-дослідній практиці, забезпечивши дальший, вагомий розвій студій про постать Івана Огієнка і збагативши їх новими, якісними результатами.

Ключові слова: огієнкознавство, дослідження, вчені, наукові конференції, монографії, статті, збірники матеріалів.

У нинішніх українських реаліях огієнкознавство конституювалося як доконаний факт, як важлива складова національної гуманітаристики, що після тривалих гострих дискусій набула справедливого визнання і постійно підтримується активною працею цілої плеяди вчених України – істориків, філологів, політологів, філософів, педагогів, культурологів, які щороку наполегливо продукують десятки праць, що наповнюють і збагачують наукову сферу, пов'язану з іменем видатного вченого, державного, освітнього, церковного і громадсько-громадського діяча Івана Огієнка (митрополита Іларіона).

У 1990-х роках ситуація щодо визнання Огієнка, як і чимало інших раніш замовчуваних тоталітарним режимом постатей значущих українців, була вкрай непростого, політизованою, поляризувала значну частину суспільства, розділену різним ставленням до українських національно-визвольних змагань у різні історичні періоди, спонукала авторитетних столичних і регіональних націонал-демократів, з-поміж яких виділялися чимало і вчених-гуманітаріїв, до широкої громадської дискусії, чесного і відкритого діалогу у науковій спільноті, який мав на меті об'єктивно розібратися у цих суперечностях, спростувати ідеологічні фальшування, надумані оцінки. Виявом цього стала низка успішно проведених науково-теоретичних конференцій, присвячених безпосередньо Іванові Огієнку. У ході форумів (Київ, Львів, Житомир, Кам'янець-Подільський та ін.) було виголошено сотні доповідей, що стосувалися різних аспектів складної і неоднозначної біографії цього діяча, його багатогранного наукового доробку, діяльності в інших сферах.

Значення тих наукових форумів, дискусій, які мали виробити науковий підхід до сприймання постаті Огієнка, його творчості, важко переоцінити. Утім поки що вчені якось обходять цю тему, хоч деякі з них у своїх працях за-

фіксували ці події як важливі з погляду життя наукової спільноти гуманітаріїв-огієнкознавців [1, с.21; 2, с.229, 232], не поодинокі використали опубліковані доповіді [3, с.406-411, 414-420, 423, 440, 441, 443-444, 448, 474].

Метою нашої розвідки є з'ясування основних напрямів огієнкознавчих студій українських вчених-істориків у 1990-х рр. в контексті апробації їх результатів в ході проведення всеукраїнських науково-теоретичних конференцій, присвячених духовній і науково-педагогічній діяльності Івана Огієнка в контексті українського національного відродження.

Напередодні і в перші місяці після проголошення незалежності України вчені-гумантарії, які відчували послаблення партійно-ідеологічного контролю за вибором тематики наукових досліджень, зробили необхідні кроки до становлення наукового огієнкознавства. На Хмельниччині однією з перших на цей шлях стала доцент-філолог Кам'янець-Подільського педінституту С. Сохацька, яка з грудня 1990 по лютий 1992 рр. кілька разів виступила на сторінках преси із невеликими матеріалами, що містили новий погляд на постать Івана Огієнка, зокрема його діяльність на посаді ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) [4-6] (у травні 1991 р. вона доповіла на республіканській міжвузівській науково-практичній конференції про роль І. Огієнка у заснуванні українського університету у Кам'янці-Подільському [7]). Це починання підтримали професор А. Копилов, який підійшов до висвітлення цієї поста-ті з історичних позицій, залучивши до цього раніш невідомий джерельний матеріал [8-9], а також О. Климчук [10]. У той же час на Львівщині ім'я І. Огієнка та його церковну діяльність вміло представив громадськості З. Тіменик [11-12], на Рівненщині – С. Наконечна [13], на Тернопільщині – О. Опанасюк [14]. На всеукраїнському рівні змістовні і різнобічні матеріали про І. Огієнка оприлюднили А. Білан [15], І. Гирич [16], Н. Павловська [17], С. Соловей [18], Д. Степовик [19], О. Опанасюк [20], О. Климчук [21] та ін. Таким чином у регіональному та всеукраїнському інформаційному просторі з'явилися новітні, не заідеологізовані погляди на невідомого поки що більшості українцям яскравого представника національного відродження 1917-1920 рр. (щоправда, тоді робилися відверті спроби не допустити нового бачення поста-ті І. Огієнка, відновити призабуті радянські міфи про нього і таким чином досягти неймовірного – загальмувати/зупинити повернення цього імені до української суспільної свідомості [22-23]).

У квітні 1992 р., у перший рік державної незалежності України, зусиллями цілої низки відданих новітньому національному відродженню структур – Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка та Інституту української мови АН України, Спілки письменників України разом з Кам'янець-Подільським державним педагогічним інститутом, Товариством української мови імені Т.Г. Шевченка «Просвіта» і Подільським братством провели першу велику науково-теоретичну конференцію «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження», присвячену 110-й річниці від дня народження цього діяча. У її програмі – понад 120 доповідей і повідомлень, згрупованих за такими секціями: 1. Духовна і культурно-освітня діяльність Івана Огієнка; 2. Іван Огієнко як мовознавець; 3. Іван Огієнко – письменник, літературознавець і дослідник фольклору. Вчені непропорційно представляли столичні і львівські академічні установи, а також вищі навчальні заклади Києва, Полтави, Сум, Запоріжжя, Кіровограда, Сімферополя, Житомира, Львова, Івано-Франківська, Луцька, Тернополя, Рівного, Чернівців, Ужгорода, Дрогобича, Ізмаїла, Хмельницького, Кам'янця-Подільського. Щодо останнього, то його представили 35 доповідей вчених двох місцевих інститутів і обласного державного архіву. Це був прорив у становленні наукового огієн-

кознавства, гідною відповіддю тим, хто і далі намагалися чи брудними піар акціями, чи «тихою сапою» нищити масові паростки національної свідомості українців у той складний, переломний час.

Історична тематика була «у меншості» – переважали доповіді мовно-літературного характеру, що засвідчили про відповідний науковий інтерес та недостатню обізнаність істориків та суспільствознавців зі спадщиною Огієнка через існування архівних спецховів аж до кінця 1980-х – початку 1990-х рр. Попри це науковий громадськості відразу були запропоновані цікаві, унікальні розвідки, присвячені, по-перше, Кам'янець-Подільському державному українському університету (К-ПДУУ) та його ректору І.І. Огієнку (А. Копилов, І. Тюрменко, Н. Варик, П. Піриг; Л. Третяк [24-28]; по-друге, державно-управлінській діяльності Івана Огієнка в освітній сфері (О. Городельський, С. Дмитрієв, О. Завальнюк, І. Тюрменко) [29-32]; по-третє, його державній роботі на посаді головного представника Ради Народних Міністрів УНР у зносинах з польською адміністрацією на Поділлі (О. Климчук) [33]; по-четверте, дослідницьким зусиллям з висвітлення історії українського православ'я та вирішення практичних питань функціонування Української автокефальної православної церкви (О. Шевченко, В. Плисюк, О. Козловська, Л. Філіпович, А. Ткачук, В. Пащенко) [34-38]; по-п'яте, громадській роботі І. Огієнка у кам'янець-подільський період життя і діяльності (О. Головка) [39]; по-шосте, окремим питанням джерелознавства, історіографії, історії України та краєзнавства (П. Охріменко, В. Романюк, М. Алещенко, Г. Сергієнко, І. Лозинський, В. Цибульський, Л. Баженов) [40-45]. Тож, попри відносно меншу кількість доповідей, підготовлених істориками, вони мали чимале значення, по-перше, для проведення на початку 1990-х рр. своєрідного огляду рядів істориків-огієнкознавців, з'ясування їх потенціалу для подальших досліджень відповідного спрямування, по-друге, окреслилися, як видно, основні напрями огієнкознавчих історичних досліджень, хоча вони були представлені неоднаково чисельно.

У 1992-1996 рр. вчені доклали значних зусиль для збагачення і поглиблення тематики студій, присвячених І. Огієнкові. Запропоновані на згаданий конференції доповіді дали поштовх до розвитку дослідної роботи, в результаті чого накопичувався цінний фактографічний матеріал, почерпнутий як з архівних джерел, преси, так і мемуарних видань, з'явилися свіжі, багато в чому оригінальні публікації М. Жулинського, Н. Захлопаної, А.М. Колодного, М.І. Крижко, Л.О. Філіпович, М. Тимошика, В. Пащенко, П. Пилявця, М. Рибачука, А. Копилова, В. Ляхощького, присвячені його загальній і творчій біографії, зокрема і в еміграційний період [46-56], С. Копилова – підготовці вченим науково-кваліфікаційної праці в університеті св. Володимира [57], Л. Ляхощької, О. Мапєвського – участі у відродженні народної освіти і створенню національної вищої школи [58-60], О. Завальнюка – політичній діяльності на Поділлі [61], А. Копилова, О.В. Колпакової, О. Завальнюка, Є. Сохаської – К-ПДУУ, його фундаментальній бібліотеці та першому ректорові [62-69], С. Копилова – про взаємини з науково-педагогічними працівниками Кам'янець-Подільського університету [70], С. Кармалюка, О. Завальнюка – діяльності на посаді голови управи Подільського відділу Українського товариства Червоного Хреста, створенню першої університетської профспілки [71-72], В. Майбороди, О. Завальнюка – роботі на посаді міністра освіти УНР [73-74], І. Тюрменко, М. Кудрявцева, В. Мацька, О. Завальнюка, А. Отрі – місцю і ролі в процесі становлення Української автокефальної православної церкви [75-78], В. Ляхощького, М. Петрова, О. Завальнюка – роботі на посаді головноуповноваженого уряду УНР [79-80], О. Удада, А. Копилова, О. Купчинського, М. Тимошика – історіографічним та джерелознавчим аспектам його наукової спадщини та історії України [81-86],

Л. Баженова – краєзнавчим аспектам діяльності І. Огієнка [87], М. Тимошика – журналістський, видавничий і редакторський діяльності [88-89], В. Мацька – ґрунтовно-відгук на державотворчу діяльність великого українця [90].

Словом, за час, що минув після проведення представницького форуму огієнкознавців у Кам'янці-Подільському, вчені-історики, і не тільки ті, що виступали на пленарному і секційних засіданнях того резонансного заходу, взяли участь у нових всеукраїнських і регіональних конференціях, круглих столах, наукових читаннях, видали кілька десятків наукових праць (переважно матеріали конференцій, статті у науковій періодиці і різних збірках), що переконливо засвідчили про стабільний науковий інтерес до постаті і багатогранної діяльності Івана Огієнка як в Україні, так і в еміграції. Вони були виконані на більш якісному рівні, у багатьох випадках – на основі ще не знаних досі історичних джерел, що робило їх особливо привабливими. Щоправда, окремі опубліковані невеличкі матеріали засвідчували якщо не про перші кроки науковців в огієнкознавстві, то поки що про контурне окреслення тематики, зі сподіванням на поглиблене дослідження її згодом. Незаперечним було й те, що в Україні сформувалося потужне ядро істориків, які наполегливо, крок за кроком, піднімали із небуття різні складові біографії видатного українського діяча, вибудовували нові плани, пов'язані із підготовкою більш глибоких і змістовних праць.

На цьому шляху важливе значення мала друга Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження», яку приурочили 115-й річниці від дня народження діяча і провели 18-19 лютого 1997 р. у Кам'янці-Подільському. Її організатори (Всеукраїнське товариство Івана Огієнка, Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, місцеві державний педінститут та відділ Держархіву Хмельницької області) врахували низку побажань, висловлених науковцями при закритті попереднього огієнкознавчого форуму. На цей раз до участі запросили перш за все вчених, які вже були відомі своєю участю в подібних заходах і опублікованим важливим доробком, до друку приймали більш за обсягом авторські тексти, відмовившись від нерационального повторення вже відомого матеріалу. Тож у другій конференції взяли участь менше доповідачів – понад 120 осіб. Серед них були й учасники, які вперше взялися за огієнкознавчу тематику, що засвідчило про збільшення прихильників постаті і творчості І. Огієнка. Історична тематика було представлена у 30 матеріалах, які були насичені новими фактами і положеннями, загалом відповідали раніш сформульованим напрямам досліджень і розширювали межі наукового пізнання. На цей раз велику увагу було приділено кам'янецькому періодові життя, освітянській, державотворчій, духовній і громадській діяльності І.Огієнка в адміністративному центрі Поділля – офіційно невизнаній столиці УНР (тут основну увагу приділили колоритній державній співпраці і міжособистісним взаєминам С. Петлюри та І. Огієнка, І. Огієнка і представників професорсько-викладацької корпорації університету) (М. Тимошик, В. Ляхощкий, О. Завальнюк, А. Заводовський, В. Лозовий, Є. Назаренко, С. Копилов, Л. Баженов, А. Гавришук, Л. Третяк, Т. Конькова) [91-101]. Доповідачі не залишили без розгляду й інші важливі питання, зокрема пов'язані зі відкриттям і функціонуванням К-ЦДГУУ (І. Тюрменко, Я. Козачок, С. Борисевич) [102-104], дослідженням І. Огієнком української і молдавської культури та історії (А. Філінюк, А. Пинкарюк, О. Григоренко, Є. Сохалька, З. Тіменик, В. Нечитайло, П. Ткачук) [105-111], періодичним виданням, до яких приклав свій талант І. Огієнко (Ф. Погребенник, В. Ляхощкий) [112-113].

Новим напрямом, запропонованим О. Алтуховою, стала доля соратників Івана Огієнка під час проведення політики сталінських репресій в Україні у 1930-х роках [114].

Відзначення 115-річчя від дня народження І. Огієнка упродовж 1997 р. ознаменувалося появою нових історичних праць, у яких автори намагалися з'ясувати невідомі та маловідомі аспекти, пов'язані з цією постаттю, у переважній більшості розширюючи і поглиблюючи раніш започатковану тематику. Продовжили розвивати огієнкознавчі студії М. Тимошик (щодо цілісного бачення життєвого і творчого шляху І. Огієнка [115], В. Ляхощкий (про освітню діяльність великого українця [116], його співпрацю з Іваном Степенком [117], історіографічний потенціал досліджень, вміщених в огієнківському часописі «Рідна мова» [118], коло спілкування І. Огієнка [119], останні дні та прощання канадських українців зі своїм духовним наставником у 1972 р. [120-121]), І. Тюрменко (з аналізом частини епістолярію вченого [122]), О. Завальнюк (про його державну діяльність на Поділлі в умовах польського адміністрування [123], С. Сохацька (про культурно-просвітницькі зусилля у Кам'янці-Подільському) [124].

Того ж року з'явилися перші монографічні праці, присвячені І. Огієнку, які започаткували ще один напрям огієнкознавства – комплексні дослідження, які включали цілу низку раніш зазначених аспектів. Зокрема, М. Тимошик у видавничстві «Заповіт» видав змістовну працю «Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності» накладом у 2 тис. примірників [125], яка викликала значний резонанс в науковому середовищі. Як відзначив в передмові до цієї праці академік М. Жулинський, вона стала першою в Україні монографією про життя і творчість «цього видатного, реабілітованого історією, українського вченого-державотворця», виконаною на великій архівній базі, зокрема й зарубіжній [125, с.6]. І справді, це видання стало проривом у великому масиві праць, присвячених І. Огієнкові. На фоні переважно малих за формою попередніх досліджень воно вигідно виділяється великим за обсягом, добре структурованим текстом, створеним на великій джерельній та історіографічній базі, яка нараховує майже 200 позицій. У вступній частині, названій «Запізніле вороття на батьківщину», М. Тимошик називає І. Огієнка ученим-енциклопедистом, борцем за українську державність, лодиною складної долі, який замість заслуженого пошанування й доброї пам'яті довелося упродовж десятиліть бути затраврованим радянською пропагандою, а згодом відновити своє заборонене режимом в Україні ім'я через справедливую реабілітацію історією. Саме антиукраїнською політикою пояснює автор відсутність у радянську добу «не лише жодної монографії, а й бодай кількох правдивих рядків у енциклопедичних та довідкових виданнях», присвячених ученому. Щоправда, він наводить приклад, як 1961 року в одній із монографічних робіт, що з'явилися в УРСР, І. Огієнка віднесли до «зарубіжних фальсифікаторів української літератури», а згодом його і ще кількох зарубіжних вчених-українців безпідставно назвали «неуками і бездарамі». Спростуванням цього якраз і зайнявся М. Тимошик.

У 12 розділах він у проблемно-хронологічній послідовності досліджує дитячі і юнацькі роки Івана Огієнка; його наукову, освітню, державну і громадську діяльність у 1917-1920 рр.; життєві поневіряння і вирішення цілої низки творчих проектів у європейській еміграції у 1920-1946 рр.; митрополичу службу в Українській православній церкві Польщі, наукову діяльність, перекладання і підготовку друку богослужбових книг (у першу чергу Біблії) українською літературною мовою напередодні, під час Другої світової війни і у перші післявоєнні роки; переїзд за океан і керівництво церковною парафією св. Покрови у Вінніпезі, а згодом Українською Греко-Православною Церквою Канади; мовознавчі аспекти доробку вченого; організацію і видавництво ним українського часопису «Рідна мова»; Огієнкову концепцію виникнення україн-

ського друкованого слова, викладену в його монографії «Історія українського друкарства»; специфіку видавничої і редакторської роботи вченого при підготовці півдесятка ним заснованих україномовних періодичних видань; поетичні, драматичні й історико-біографічні твори; уроки Івана Огієнка для наступних поколінь українців. Словом, автору вдалося охопити основні аспекти життя і багатогранної, потужної діяльності українського освітництва, вченого, державного, церковного і громадського діяча, талановитого майстра художнього слова, редактора і видавця, борця за невмирущість українського світу.

Ця монографія, попри здебільшого філологічний зміст, має багату історичну основу. Вчений послуговувався, зокрема, й методами історичної реконструкції подій та фактів, історико-біографічного аналізу та іншими, чим підсилив наукову вагу свого дослідження. Для істориків цінним стали використані і цитовані тут архівні матеріали, унікальні епістолярні джерела, добуті як в Україні, так і Канаді. Щоправда, історичні праці попередників використані обмежено. Це стосується таких важливих складових діяльності Івана Огієнка, як керівництво Кам'янець-Подільським державним українським університетом, Міністерством народної освіти та Міністерством ісповідань, виконання спеціального доручення від Ради Народних Міністрів УНР для забезпечення діалогу і вирішення низки принципових питань у зносинах з польською цивільною адміністрацією у листопаді 1919 – липні 1920 рр. Впевнені, що опертя на низку уже згаданих статей істориків дозволило б уникнути погрішностей щодо окремих фактів, їх хронологічної достовірності, могло б сприяти збагаченню в окремих частинах дослідження фактографічної бази. В цілому ж робота – добротна, оригінальна, синтетично-комплексна, стала серйозною подією в гуманітарній науці. Не випадково, її автор за вклад у розвиток новітнього огієнкознавства був удостоєний звання лауреата Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка в галузі науки.

У ювілейному доробку 1997 р. видне місце посіла монографія З. Тіменика «Іван Огієнко (митрополит Іларіон). 1882-1972: Життєписно-бібліографічний нарис», виконана в рубриці «Визначні діячі НТШ» і схвалена видавничою радою Наукового товариства імені Шевченка у Львові [126]. Праця складається із вступного слова, десяти розділів, коротких висновків, матеріалів до бібліографії творів І. Огієнка. Крок за кроком дослідник простежує різні складові сформованого ним предмета дослідження – відомості про життя і діяльність вченого; його місце в українській науці, відгуки еміграції та зарубіжних вчених на наукову спадщину І. Огієнка, доля його рукописів і опублікованих робіт, методологічні засади досліджень; мовознавчі дослідження; богословські студії, праці з церковної історії; філософські погляди; питання історіософії і культурології; педагогічну спадщину; художню, фольклорно-етнографічну, мистецтвознавчу спадщину і публіцистику; редакторсько-видавничу діяльність; співпрацю з Науковим товариством Шевченка та іншими інституціями. Отже, автор основну увагу приділив науковій біографії вченого, утім переважно у її еміграційний період. Для широкого з'ясування зазначених напрямів у більшій мірі використано опубліковані джерела, до яких віднесено і багато праць самого І. Огієнка, у меншій – документи і матеріали з Центрального державного історичного архіву у м. Львові, відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, Державного архіву Львівської області, домашнього архіву автора. На жаль, до фактографічного тіла роботи не залучено жодного документа з Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України. Крім того, дослідник не скористався цінним фактажем, на той час уведеним у науковий обіг працями істориків-огієнкознавців, що спричинило певні фактографічні погрішності, недоречно приписування І. Огієнкові окремих заслуг.

Децю відмінною за характером від двох попередніх є праця Б. Андрусипшина, присвячена Церкві в Українській Народній Республіці доби Директорії [127]. За анотацією видавництва, вона віднесена до жанру навчальної літератури, хоча, на наш погляд, є науковим виданням, яке спеціально присвячено питанням Української православної церкви. Щоправда, обійтися без висвітлення діяльності Івана Огієнка, який з середини вересня 1919 р. посідав в уряді посаду міністра ісповідань, автор принципово не міг. Власне це і дає нам підставу віднести представлене видання значною мірою до огієнкознавчих (найбільший третій розділ роботи, присвячений основним напрямам діяльності Міністерства ісповідань під керівництвом Івана Огієнка, нараховує 60 стор.; про нього вміщено чимало матеріалу також у двох завершальних розділах – четвертому і п'ятому). Текст густо всіяний науковим апаратом, зокрема, посиланнями на документи Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ф.ф.1062, 1065, 1071, 1072, 2623, 3305) Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ф.1), Держархіву Київської області (ф.Р-294), що дало змогу широко використати ту частину джерельної бази, яка ще не була в науковому обігу, або використовувалася дослідниками обмежено. Автор представив І.Огієнка як вдумливого, далекоглядного церковного політика, який, проте, намагався отримати і швидкі результати в українській Службі Божої, йшов на конфронтацію з ретроgrадами і противниками справді Української церкви. Крім того, у праці висвітлено зусилля міністра ісповідань з упорядкування апарату відомства, розвитку духовної освіти, охорони пам'яток церковної старовини тощо. Загалом дослідник значно ширше і ґрунтовніше, ніж попередники, представив спектр церковної діяльності Івана Огієнка на батьківщині, показав як її позитивні результати, так і невирішені проблеми.

У завершальні роки 1990-х історики продовжували вивчати архівні і опубліковані матеріали, узагальнювали їх у нових працях з огієнкознавства. Так з'явилися цікаві синтетичні дослідження про Кам'янець-Подільський державний український університет, його науково-краєзнавче життя, взаємодію з державною та іноземною владою, зусилля, спрямовані на зміцнення основ державності, поліпшення матеріального становища викладачів, працівників і студентів, а також основні складові управлінської діяльності І. Огієнка (А. Копилов, В. Прокопчук, О. Завальнюк) [128-137]. Невідомі документи про життя Івана Огієнка виявив і опублікував В. Ляхощкий [138]. Він також проаналізував документальний вміст фонду головноуповноваженого уряду УНР з метою встановлення його джерельного потенціалу для дослідження завершального етапу визвольних змагань в Україні, бібліографічну спадщину вченого, з'ясував його роль у процесі формування українських університетів, захисті архівної спадщини українського народу [139-143]. Широке і добротне історичне полотно про основні напрями діяльності І. Огієнка від імені уряду УНР з листопада 1919 до жовтня 1920 рр. та їх результати представила І. Тюрменко [144-146]. Вона також дослідила формування суспільно-політичних поглядів і державницькі позиції вченого [147], його роботу на посаді міністра ісповідань під час еміграції у 1920-1923 рр. [148], зусилля щодо творення української державності на посаді митрополита в роки Другої світової війни [149], а також церковну діяльність в Канаді і вклад у національно-культурне життя української еміграції, проаналізувала наукову спадщину І. Огієнка щодо діяльності Кирило-Мефодіївського товариства і української культурної традиції XIV-XVII і XIX ст. [150-154]. Питання реформування освітньої галузі за ministra І. Огієнка висвітлив А. Пижик [155]. Одним із нових напрямків, який започаткувався у той період і буде розвинутий пізніше, стало з'ясування вкладу І. Огієнка у вироблення політики з державної підтримки студентської молоді [156].

Утім найбільшим доробком на фініші 1990-х стала ґрунтовна монографія І.І. Тюрменко «Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона)» [157], як концентрований результат її роботи над докторською дисертацією, захищеною двома роками пізніше. Структура роботи охоплює такі важливі складові теми, як умови формування державницького світогляду, участь в Українській революції, життя в еміграції, боротьба за Українську державу в роки Другої світової війни та основні напрями наукових досліджень Івана Огієнка в контексті українського державотворення. Авторка уперше цілісно дослідила проблему в широких географічних і хронологічних межах, із використанням багатого джерельного матеріалу, наукової і художньої спадщини вченого, праць українських і деяких зарубіжних істориків. Вона встановила, що ідея української державності була провідною у творчості І. Огієнка, проходить через його історіософське узагальнення української історії і культури. Ця ідея знайшла розвиток у його концепції державотворення, найбільш важливими складовими якої є положення про духовно-політичну, національну та територіальну єдність України, що узагальнювалося поняттям соборності, а також республіканська форма правління в українській державі. Великого значення вчений надавав створенню української системи освіти і культури, які формують національну свідомість і еліту – рушія поступу нації, а також церкви – осередку національно-культурного розвитку суспільства та його національного відродження.

Отже, упродовж 1990-х рр. в Україні склалося історичне огієнкознавство, яке охопило різні напрями і швидко стало надбанням сучасної української історіографії, нагромадивши понад півтори сотні різних за величиною і значенням праць, зокрема і фундаментальних. Вчені за короткий час, опанувавши раніш недоступну багату джерельну базу вітчизняного і зарубіжного походження та виробивши загалом прийнятну концепцію, пов'язану як з окремими аспектами життя і діяльності Івана Огієнка, так і їхнім серйозним цілісним узагальненням, зуміли ґрунтовно проаналізувати його великий науковий спадок, що висвітлював й складні питання історичного розвитку українського народу, багатогранну діяльність вченого, що стосувалася українського державотворчого процесу, освітньо-культурного і духовного розвитку як найбільш важливих складових національного відродження.

Успішні здобутки у зазначеній сфері стали базою для подальшого розвитку цієї персоналізованої галузі історичних знань, дали змогу вийти на більш вищий якісний рівень досліджень, які у ХХІ ст. увінчалися десятками нових праць про Івана Огієнка і його державницьку, церковну, науково-освітню і громадську діяльність, які заслуговують наукового осмислення і цілісного аналізу.

Список використаних джерел:

1. Тимошик М.С. «Липишуть навіки з чужиною...». Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження / М.С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука ; Вінніпег : Україн. правосл. Собор Св. Покрови, 2000. – 548 с.
2. Прокопчук В.С. Перші кроки Центру огієнкознавства / В.С. Прокопчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник : серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. – Вип. II. – С. 228-235.
3. Ляхощький В.П. Тільки книжка принесе волло українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В.П. Ляхощький. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 664 с. : іл.
4. Сохаська Є.І. Іван Іванович Огієнко / Є.І. Сохаська // Радянський студент. – Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут, 1990, 13 груд.

5. Сохацька С.І. Творець українського Ренесансу (І.І. Огієнко) / С.І. Сохацька // Кам'янець-Подільський вісник. – 1992, 8 січ.
6. Сохацька Є. Перший ректор / Є. Сохацька // Корчагінець. – Хмельницький, 1992, 8 лют.
7. Сохацька С.І. До історії Кам'янець-Подільського Українського Державного Університету (1918-1921 рр.) / С.І. Сохацька // Використання спадщини повернутих і забутих діячів науки та культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи: Тези республіканської міжвузівської науково-практичної конференції (29-31 травня 1991 р.). – Рівне, 1991. – С. 45-46.
8. Копилов А. І.І. Огієнко – перший ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету / А. Копилов // Студентський меридіан. – Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут, 1992, 15 квіт.
9. Копилов А.О. І слово чисте орлокриле: До 110-річчя від дня народження І.І. Огієнка // Край Кам'янецький. – Кам'янець-Подільський, 1992, 14 квіт.
10. Климчук О. В чистій любові до краю / О. Климчук // Радянське Поділля. – Хмельницький, 1991, 17, 18, 20 верес.
11. Тіменик З. Іван Огієнко / З.Тіменик // За вільну Україну. – Львів, 1991, 20, 21 лют.
12. Тіменик З. Одержимий соборністю: До 110-річчя від дня народження митрополита Іларіона (Огієнка) / З. Тіменик // Молода Галичина. – Львів, 1992, 16 січ.
13. Наконечна С. Повернення Івана Огієнка / С. Наконечна // Волинь. – Рівне, 1992, 25 січ.
14. Опанасюк О. «Петлорівський міністр»: Про Івана Огієнка / О. Опанасюк // Заповіт. – Тернопіль, 1992, 5 бер.
15. Білан А. Іван Огієнко / А. Білан // Українська культура. – К., 1992. – №1. – С. 13.
16. Гирич І. Іван Огієнко. Хроніка життя і спадщини / І. Гирич // Старожитності. – К., 1992. – Ч. 4 (20). – С. 4.
17. Павловська Н. Перший ректор / Н. Павловська // Старожитності. – К., 1992. – Ч. 4 (20). – С. 5.
18. Соловей С. «Служити народові – то служити богові» / С. Соловей // Старожитності. – К., 1992. – Ч. 4 (20). – С. 6.
19. Степовик Д. Іван Огієнко / Д. Степовик // Літературна Україна. – К., 1992, 16 січ.
20. Опанасюк О. Повернення пророка: [Бесіда з заст. голови респ. комісії з питання святкування ювілею І. Огієнка письменником О. Опанасюком: До 110-річчя з дня народження І.І. Огієнка] / О. Опанасюк // Голос України. – К., 1992, 1 лют.
21. Климчук О. В чистій любові до краю / О. Климчук // Україна. – К., 1992. – №19. – С. 16-20.
22. Прапор Жовтня. – Кам'янець-Подільський, 1991, 20 січ.
23. Радянський студент. – 1991, 7 бер.
24. Копилов А. Професор І.І. Огієнко – ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету / А. Копилов // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський : Видав. комплекс фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 3-7.
25. Тюрменко І. І.І. Огієнко – фундатор Кам'янець-Подільського державного українського університету / І. Тюрменко, Н. Варик // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. комплекс фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 9-10.
26. Пиріг П. Запрошення на відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету – важливий документ для вивчення його історії / П. Пиріг //

- Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. комплекс фірми «Імідж»; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 10-12.
27. Третяк Л. До історії видавничої діяльності Кам'янець-Подільського університету (1920) / Людмила Третяк // Тези науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. комплекс фірми «Імідж»; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 68-70.
 28. Федоренко С. Вивчення творчої спадщини Т.Г. Шевченка у Кам'янецькому університеті / Станіслав Федоренко // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж»; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 78-79.
 29. Городецький О. До питання про освітянську діяльність І. Огієнка / О. Городецький // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж»; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 12-13.
 30. Дмитрів С. Іван Огієнко – міністр народної освіти УНР / Степан Дмитрів, Олександр Завальнюк // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж»; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 13-15.
 31. Тюрменко І. І. Огієнко і відродження національної школи в Україні (1918-1920) / Ірина Тюрменко // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж»; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 15-16.
 32. Завальнюк О. І. Огієнко і українізація освітнього та духовного життя в 1918-1920 рр. / Олександр Завальнюк // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж»; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 65-66.
 33. Климчук О. Діяльність І.І. Огієнка на посаді головноуповноваженого уряду УНР / Олександр Климчук // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж»; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 67-68.
 34. Шевченко О. Проблеми історії української православної церкви другої половини XVII ст. в працях І.І. Огієнка / О. Шевченко // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж»; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 12992. – С. 21-23.
 35. Плисюк В. І. Огієнко – борець за відродження української церкви / В. Плисюк, О. Козловська // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж»; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 23-25.
 36. Филипович Л. І. Огієнко про національну церкву українців / Людмила Филипович // Тези науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна ді-

- яльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ. фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 25-27.
37. Ткачук А. Деякі питання історії української автокефальної церкви в книзі Івана Огієнка «Українська культура» (К., 1918) / Анатолій Ткачук // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 29-30.
38. Пашенко В. Священослужитель і лінгвіст І. Огієнко / Володимир Пашенко // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 34-36.
39. Головка О. І.І. Огієнко та Український Червоний Хрест (1919 р.) / Олексій Головка // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 36-37.
40. Охріменко П. І.І.Огієнко як дослідник давньої української культури / Павло Охріменко // Тези науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 70-72.
41. Романок В. Книга І.І. Огієнка «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу (Київ, 1918)» як джерело вивчення історії України / Василь Романюк, Михайло Алещенко // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна та науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка у контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 54-55.
42. Сергієнко Г. Кирило-Мефодіївське товариство (1846-1847) в інтерпретації професора І.І. Огієнка / Григорій Сергієнко // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 57-58.
43. Лозинський І. Іван Огієнко про початки українського книгодрукування / Іван Лозинський // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 59-61.
44. Цибульський В. Хмельниччина в працях Івана Огієнка / Валерій Цибульський // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 63-64.
45. Баженов Л. І.І. Огієнко і краєзнавство Поділля / Лев Баженов // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський : Видав. відділ фірми «Імідж» ; Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1992. – С. 80-81.

46. Жулинський М. «Людина невсипущої праці й обов'язку» / М. Жулинський // Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. — К. : Фірма «Довіра», 1992. — С. 5-10.
47. Захлопана Н. Іван Огієнко. Життя і діяльність / Ніна Захлопана // Іван Огієнко (незабутні імена української науки) : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Івана Огієнка (26-27 травня 1992 р.). — Львів, 1992. — Ч. I. — С. 81-88.
48. [Колодний А.М.] Митрополит Іларіон / [А.М. Колодний, М.І. Корюшко, Л.О. Філіпович]. — Львів : Львів. музей історії і релігії ; Видав. відділ «ЛОГОС», 1993. — 78 с.
49. Тимошик М. «Смирений богомалець за кращу долю українського народу»: Маловідомі сторінки життя й діяльності Івана Огієнка / Микола Тимошик // Огієнко І. (митрополит Іларіон). Історія української літературної мови : підручник / І. Огієнко. — К., 1995. — С. 7-47.
50. Тимошик М. Іван Огієнко: маловідомі сторінки життя та творчості / Микола Тимошик // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 1995. — Вип. 2. — С. 294-315.
51. Тимошик М. Огієнко Іван / М. Тимошик // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопедичного словника. — Львів : Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника, 1995. — Вип. 2. — С. 154-157.
52. Пашенко В. Іван Огієнко / В. Пашенко // Історія України в особах: ХІХ-ХХ ст. — К. : Україна, 1995. — С. 289-296.
53. Пилявець П. Огієнко Іван Іванович / П. Пилявець, М. Рибачук // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. — К. : Довіра ; Генеза, 1996. — С. 869-870.
54. Ляхоцький В. Невідомі документи про життя Івана Огієнка (на матеріалах фонду Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському) / В. Ляхоцький // Студії з архівної справи та документознавства. — К., 1996. — №4. — С. 107-114.
55. Ляхоцький В. У вигнанні: польський період еміграції І.І. Огієнка / В. Ляхоцький // Українська еміграція в історії та літературі : матеріали міжнародної наукової конференції (18-20 верес. 1996 р.). — Тернопіль, 1996. — С. 53-56.
56. Ляхоцький В. Епістолярна спадщина як джерело вивчення життя та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. Ляхоцький // Велетень науки : матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка (15-16 січня 1996 року). — К. : Четверта хвиля, 1996. — С. 39-45.
57. Копилов С. Іван Огієнко — професорський стипендіат університету св. Володимира / С. Копилов // Велетень науки : матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка (15-16 січня 1996 року). — К. : Четверта хвиля, 1996. — С. 15-17.
58. Ляхоцька Л.Л. І.І. Огієнко і відродження української народної освіти (1918-1920 рр.) / Л.Л. Ляхоцька // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Відродження української державності: проблеми історії та культури». — Одеса, 1996. — Ч. 1. — С. 145-46.
59. Машевський О. Іван Огієнко — організатор українського вищого шкільництва в 1917-1920 роках / О. Машевський // Велетень науки : матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка (15-16 січня 1996 року). — К. : Четверта хвиля, 1996. — С. 22-26.
60. Усатенко Т. Роль митрополита Іларіона (Івана Огієнка) у творенні українського національного шкільництва / Т. Усатенко // Велетень науки : матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених спадщині Івана Огієнка (15-16 січня 1996 року). — К. : Четверта хвиля, 1996. — С. 27-31.
61. Завальнюк О.М. Політична діяльність Івана Огієнка на Поділлі / О.М. Завальнюк // Велетень науки : матеріали науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка. — К. : Четверта хвиля, 1996. — С. 32-34.

62. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет: становлення і діяльність (1918-1921) / О.М. Завальнюк // XXXXIII звітна наукова конференція кафедр [Кам'янець-Подільського державного педагогічного] інституту за 1991-1992 рр. (секція суспільних наук) : тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 12-18.
63. Колпакова О.В. Кам'янець-Подільський український університет (1918-1921) / О.В. Колпакова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К. : Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 1994. – Вип. 3. – С. 20-24.
64. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї створення до реорганізації (1917-1921 роки) / О.М. Завальнюк // VII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність» : (матеріали пленарного та секційних засідань). – К. : Рідний край, 1995. – Ч. I. – С. 209-211.
65. Завальнюк О. Дітище Івана Огієнка / О. Завальнюк, А. Копилов // Дивокрай : науково-краєзнавчий альманах. – Хмельницький, 1995. – Вип. I: Південно-Східна Волинь. – С. 82-89.
66. Kopylov A. Starania o otwarcie uniwersytetu państwowego w Kamieńcu Podolskim w 1918 roku / A. Kopylov, O. Zavalniuk // Studia historyczne: [Polska Akademia Nauk – oddział w Krakowie. Komisja historyczna]: Kwartalnik. R.XXXIX. – Krakowow : Secesia, 1996. – Zeszyt 3(154). – S. 341-356.
67. Завальнюк О.М. І.І. Огієнко і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці історичного факультету [Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – Т. 2. – С. 90-103.
68. Ляхощкий В.П. Бібліотека Кам'янець-Подільського університету (1918-1920 рр.) / В.П. Ляхощкий // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 1996. – Т. 4. – С. 305-315.
69. Сохацька Є.І. Кам'янець-Подільський державний український університет – осередок національної культури / Є.І. Сохацька // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 252-255.
70. Копилов С.А. М. Драй-Хмара в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918-1921 рр.) / С.А. Копилов // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 264-268.
71. Кармалюк С. Іван Огієнко – голова Подільського відділу Українського Товариства Червоного Хреста / С. Кармалюк // Духовні витоки Поділля: Творчі історії краю : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (9-11 вересня 1994 р.). – Хмельницький, 1994. – Ч. I. – С. 314-315.
72. Завальнюк О. Стілка «служачих» Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.) / О. Завальнюк // 90 років виникнення масового профспілкового руху в Україні : матеріали наукової конференції. – К., 1996. – С. 95-97.
73. Майборода В. Іван Огієнко – міністр – міністр освіти і мистецтва України / В. Майборода // Велетень науки: Матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка (15-16 січня 1996 року). – К. : Четверта хвиля, 1996. – С. 97-105.
74. Завальнюк О. І. Огієнко у Вінниці / О. Завальнюк // Тези доповідей дванадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1993. – С. 43-44.
75. Тюрменко І.І. Іван Огієнко – митрополит Лларіон / І.І. Тюрменко // Укр. іст. журн. – 1995. – №2. – С. 19-33.
76. Кудрявцев М. Іван Огієнко – церковний діяч на Поділлі / М. Кудрявцев, В. Мацько // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження : науковий збірник. – Хмельницький ; Стара Синява, 1995. – С. 211-216.
77. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільське Кирило-Мефодіївське братство і боротьба за самостійну українську православну церкву в 1919-1920 роках / О.М. Заваль-

- нюк // Науково-практична конференція «Культура України і слов'янський світ» : тези доповідей та повідомлень. — К., 1992. — Ч. 1. — С. 48-51.
78. Опря А.В. Проблема автокефалії Української Православної Церкви і спроби реалізації її на Поділлі в 1917-1920 роках / А.В. Опря // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції. — Кам'янець-Подільський, 1995. — С. 255-258.
79. Ляхощкий В.П. Іван Огієнко — головно уповноважений міністр уряду УНР (1919-1920) / В.П. Ляхощкий // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Відродження української державності: проблеми історії та культури» (13-16 травня 1996 р.). — Одеса, 1996. — Ч. 1. — С. 80-81.
80. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський — іррегулярний державний і політичний центр УНР в 1919-1920 рр. / О.М. Завальнюк, М.Б. Петров // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції. — Кам'янець-Подільський, 1995. — С. 299-303.
81. Удод О. Освіта кінця XVIII ст. — першої половини XIX ст. на Україні у праці І. Огієнка «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» / Олексій Удод // Іван Огієнко (незабутні імена української науки) : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Івана Огієнка (26-27 травня 1992 р.). — Львів, 1992. — Ч. II. — С. 188-190.
82. Копилов А. Спогади Івана Огієнка «Рятування України, на службі своєму народові» — важливе джерело до вивчення історії УНР / А. Копилов // Велетень науки : матеріали всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка (15-16 січня 12996 року). — К. : Четверта хвиля, 1996. — С. 59-65.
83. Копилов А.О. І.І. Огієнко про польську військову присутність у Кам'янці-Подільському в 1919-1920 рр. / А.О. Копилов // Наукові праці історичного факультету [Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту]. — Кам'янець-Подільський, 1996. — Т. 2. — С. 189-194.
84. Копилов А.О. Українські державні інституції в Кам'янці-Подільському восени 1919 — влітку 1920 року (за книгою І.І. Огієнка «Рятування України») / А.О. Копилов // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції. — Кам'янець-Подільський, 1995. — С. 278-281.
85. Купчинський О. Іван Огієнко — дослідник і видавець пам'яток писемності / Олег Купчинський // Іван Огієнко (незабутні імена української науки) : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Івана Огієнка (26-27 травня 1992 р.). — Львів, 1992. — Ч. I. — С. 112-116.
86. Тимошик М. Невідомий Іван Огієнко: за матеріалами колишніх спецфондів львівських архівів / М. Тимошик // Велетень науки: Матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка (15-16 січня 1996 року). — К. : Четверта хвиля, 1996. — С. 211-218.
87. Баженов Л. Іван Огієнко і розвиток краєзнавства на Правобережній Україні (1919-1920 рр.) / Л. Баженов // Тези доповідей XIII Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції (6 верес. 1994 р.). — Вінниця, 1994. — С. 67-69.
88. Тимошик М. Іван Огієнко — журналіст, редактор, видавець / М. Тимошик // Українська періодика: історія і сучасність : доповіді і повідомлення другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Житомир, 1994. — С. 156-160.
89. Тимошик М. Редакторська і видавнича діяльність Івана Огієнка на терені українознавства / М. Тимошик // Засоби масової інформації і процеси державотворення в Україні : тези наукової конференції. — К., 1994. — С. 25-26.
90. Мацько В. Григорій Костюк про Івана Огієнка / В. Мацько // Дивослово. — К., 1996. — №5-6. — С. 62-86.
91. Тимошик М. Іван Огієнко як державотворець (кам'янець-подільський період) / Микола Тимошик // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський ; К., 1997. — С. 14-16.

92. Ляхоцький В. Іван Огієнко та Кам'янець-Подільський (за маловідомими джерелами) / Володимир Ляхоцький // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження: Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 17-28.
93. Завальнюк О. Державна співпраця І. Огієнка і С. Петлюри у 1919-1920 рр. / Олександр Завальнюк // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження. Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 71-74.
94. Ляхоцький В. І. Огієнко і С. Петлюра (з невидрукованого) / Володимир Ляхоцький // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження: Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 75-85.
95. Заводовський А. І. Огієнко – Головноуповноважений уряду УНР / Анатолій Заводовський // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 86-88.
96. Лозовий В. Діяльність І.Огієнка в кам'янецький період Директорії УНР / Віталій Лозовий // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 89-90.
97. Назаренко Є. Огієнко і університетська друкарня / Євген Назаренко // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 98-99.
98. Копилов С. Освітня діяльність В. Петра та І. Огієнка у Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918-1920 рр.) / Сергій Копилов // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 100-102.
99. Баженов Л. Краснзнавство у діяльності і творчості Івана Огієнка / Лев Баженов // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 113-116.
100. Гавришук А. Кам'янець-Подільський у працях Івана Огієнка / Анатолій Гавришук // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 119-122.
101. Третяк Л. Ідея з переломленим хребтом (про кам'янецьку гімназію для дорослих) / Людмила Третяк, Тетяна Конькова // Духовна і науково-теоретична діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 325-326.

102. Тюрменко І. Відкриття Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету в спогадах Микити Шаповала / Ірина Тюрменко // *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 р.)*. До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський ; К., 1997. — С. 93-97.
103. Козачок Я. Вклад Івана Огієнка в розбудову системи національної освіти / Ярослав Козачок // *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1979 р.)*. До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський ; К., 1997. — С. 316-320.
104. Борисевич С. Документи держархіву Хмельницької області як джерело дослідження історії державного українського університету в м. Кам'янці-Подільському / Сергій Борисевич // *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року)*. До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський ; К., 1997. — С. 130-135.
105. Філінюк А. Українська культура XVIII – початку XIX століття у працях І.І. Огієнка / Анатолій Філінюк // *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року)*. До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський ; К., 1997. — С. 108-112.
106. Шинкарюк А. Погляди І.Огієнка на іконопис у контексті української культури та її впливу на московську культуру в XVII-XVIII ст. / Анатолій Шинкарюк // *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) у контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року)*. — Кам'янець-Подільський ; К., 1997. — С. 283-284.
107. Григоренко О. Використання І. Огієнком творчості Т. Шевченка у дослідженні вітчизняної історії / Олександр Григоренко // *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року)*. До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський ; К., 1997. — С. 126-127.
108. Сохацька Є. Ідея соборності і культурологічній спадщині Івана Огієнка / Євгенія Сохацька // *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 липня 1997 року)*. До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський ; К., 1997. — С. 29-33.
109. Тіменик З. Митрополит Іларіон (Огієнко) про церковну автокефалію як процес: методологічний аспект / Зиновій Тіменик // *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року)*. До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський ; К., 1997. — С. 67-68.
110. Нечитайло В. Іван Огієнко про «друге покращення» українського селянства (друга половина XVIII ст.) / Віталій Нечитайло // *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року)*. До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський ; К., 1997. — С. 123-125.
111. Ткачук П. Іван Огієнко як дослідник молдавських грамот / Петро Ткачук // *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті*

- українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 165-167.
112. Погребенник Ф. Варшавські видання Івана Огієнка (до історії української періодики за межами України) / Федір Погребенник // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 49-50.
113. Ляхощкий В. Іван Огієнко: до витоків видавничої діяльності / Володимир Ляхощкий // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 289-295.
114. Алтухова О. Репресовані соратники Івана Огієнка 1933 року / Олена Алтухова // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 136-140.
115. Тимошик М. Весь вік, весь труд віддав Україні / Микола Тимошик // Пам'ять століть. – К., 1997. – №1. – С. 70-86.
116. Ляхощкий В. Освітнянський подвиг Івана Огієнка / Володимир Ляхощкий // Початкова школа. – 1997. – №1. – С. 38-42.
117. Ляхощкий В.П. Співпраця на ниві української освіти (І. Огієнко та І. Стешенко) / В.П. Ляхощкий // Центральна Рада і український державотворчий процес : матеріали наукової конференції. – К., 1997. – Ч. 2. – С. 250-272.
118. Ляхощкий В. Українознавчі студії на сторінках часопису «Рідна мова» Івана Огієнка / В. Ляхощкий // Мова і культура : матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції. – К., 1997. – Т. 3. – С. 97-104.
119. Ляхощкий В. О. Нестеренко та І. Огієнко: до проблеми вивчення кола спілкуювань митрополита Іларіона / В. Ляхощкий // Велетень науки : матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка. – К. : Четверта хвиля, 1997. – Вип. 2. – С. 72-77.
120. Ляхощкий В. Останні дні Івана Огієнка / Володимир Ляхощкий // Початкова школа. – 1997. – №4. – С. 56-57.
121. Ляхощкий В. Прощання з Іваном Огієнком / Володимир Ляхощкий // Пам'ять століть. – К., 1997. – №5. – С. 92-94.
122. Тюрменко І. До проблеми датування деяких листів І. Огієнка до Л. Білецького / І. Тюрменко // Велетень науки : матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка. – К. : Четверта хвиля, 1997. – Вип. 2. – С. 95-98.
123. Завальнюк О.М. І.І. Огієнко і польське адміністрування на території Поділля (листопад 1919 – липень 1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т. 1 (3). – С. 137-152.
124. Сохацька Є.І. Культурно-просвітницька діяльність Івана Огієнка у Кам'янці-Подільському (1918-1920 рр.) / Є.І. Сохацька // Огієнківські читання : матеріали наукових круглих столів 1991-1996 рр. – К. : Четверта хвиля, 1997. – Вип. 1. – С. 70-79.
125. Тимошик М.С. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності / М.С. Тимошик. – К. : Заповіт, 1997. – 231 с.
126. Тименик З. Іван Огієнко (митрополит Іларіон). 1882-1972: Життєписно-біографічний нарис / Зіновій Тименик. – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 1997. – 228 с.

127. Андрусишин Б.І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Директорії УНР) : навч. посібник / Б.І. Андрусишин. — К. : Либідь, 1997. — 176 с.
128. Копилов А.О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї створення до ліквідації (1918-1921 рр.) / А.О. Копилов, О.М. Завальнюк // Укр. іст. журн. — 1999. — №4. — С. 41-50.
129. Копилов А.О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї створення до ліквідації (1918-1921 рр.) (продовження) / А.О. Копилов, О.М. Завальнюк // Укр. іст. журн. — 1999. — №5. — С. 26-36.
130. Прокопчук В.С. Краще знання в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918-1920 рр.) / В.С. Прокопчук // Освіта, наука, культура на Поділлі : збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський, 1998. — Т. 1. — С. 20-27.
131. Завальнюк О.М. Радянська влада і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919, 1920-1921 рр.) / О.М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1998. — Т. 1. — С. 9-20.
132. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет — опора українського державотворення (1918-1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань : збірник наукових праць. — Фастів : Поліфаст, 1999. — С. 163-170.
133. Завальнюк О.М. Матеріальне становище викладачів, працівників і студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1921 рр.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. — Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1998. — Т. 2 (4). — С. 245-252.
134. Завальнюк О.М. Українська влада і Кам'янець-Подільський державний університет (1918-1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Історія України: Маловідомі імена, події, факти : збірник статей. — К. : Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 1999. — Вид. 9. — С. 200-214.
135. Завальнюк О.М. Польська влада на Поділлі і Кам'янець-Подільський державний український університет (листопад 1919 — липень 1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. — К., 1999. — Т. 3 (5). — С. 311-317.
136. Завальнюк О.М. Волинянин Іван Огієнко — будівничий і ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Актуальні проблеми історії і літератури Волині та Київщини : збірник наукових праць. — Житомир : Волинь, 1999. — Ч. 1. — С. 163-170.
137. Завальнюк О. І.І. Огієнко і створення Кам'янець-Подільського державного українського університету / О. Завальнюк // Краще знання : науково-популярний журнал. — К., 1999. — №1-4. — С. 24-30.
138. Ляхощкий В. Невідомі документи про життя Івана Огієнка (на матеріалах фонду Українського державного університету в м. Кам'янець-Подільському) / Володимир Ляхощкий // Студії з архівної справи і документознавства. — К., 1999. — Т. 1. — С. 107-114.
139. Ляхощкий В. Фонд головноуповноваженого уряду УНР на Поділлі як джерело дослідження заключного етапу визвольних змагань 1917-1921 рр. / Володимир Ляхощкий // Студії з архівної справи і документознавства. — К., 1998. — Т. 3. — С. 101-113.
140. Ляхощкий В. Бібліографічна спадщина Івана Огієнка / Володимир Ляхощкий // Студії з архівної справи і документознавства. — К., 1999. — Т. 2. — С. 49-57.
141. Ляхощкий В. Діяльність І.І. Огієнка по формуванню національних університетів / Володимир Ляхощкий // Студії з архівної справи і документознавства. — К., 1999. — Т. 5. — С. 157-163.
142. Ляхощкий В.П. Роль І.І. Огієнка у фундації Українського Народного Університету / В.П. Ляхощкий // Історія України: Маловідомі імена, події, факти : збірник статей. — К. : Рідний край, 1999. — Вип. 5. — С. 193-206.

143. Ляхощкий В.П. І.І. Огієнко та архівна справа / В.П. Ляхощкий // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917-1921 рр.). – К., 1998. – С. 199-208.
144. Тюрменко І.І. Іван Огієнко – Головноуповноважений уряду УНР (листопад 1919 – жовтень 1920 рр.) / І.І. Тюрменко // Укр. іст. журнал. – 1999. – №5. – С. 101-109.
145. Тюрменко І.І. Іван Огієнко – Головноуповноважений уряду УНР (листопад 1919 – жовтень 1920 рр.) / І.І. Тюрменко // Укр. іст. журн. – 1999. – №6. – С. 101-111.
146. Тюрменко І.І. Іван Огієнко – Головноуповноважений уряду УНР (листопад 1919 – жовтень 1920 рр.) / І.І. Тюрменко // Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 256-268.
147. Тюрменко І.І. Формування суспільно-політичних поглядів і державницької позиції І. Огієнка / І.І. Тюрменко // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 1999. – Вип. 44. – С. 27-31.
148. Тюрменко І.І. Діяльність І. Огієнка на посаді міністра ісповідань в 1920-1923 рр. / І.І. Тюрменко // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 1999. – Вип. 44. – С. 57-60.
149. Тюрменко І.І. Іван Огієнко – митрополит Іларіон у боротьбі за незалежну Українську державу в роки Другої світової війни / І.І. Тюрменко // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 1998. – Вип. 39. – С. 33-36.
150. Тюрменко І.І. Діяльність митрополита Іларіона під час еміграції в Канаді (1947-1972) / І.І. Тюрменко // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 1999. – Вип. 45. – С. 39-42.
151. Тюрменко І.І. Іван Огієнко і національно-культурне життя української еміграції / І.І. Тюрменко // Бористен. – К., 1999. – №7. – С. 13-15.
152. Тюрменко І.І. Наукова спадщина Івана Огієнка в світлі кирило-мефодіївської проблематики / І.І. Тюрменко // Проблеми слов'язнавства. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 1999. – Вип. 50. – С. 36-45.
153. Тюрменко І.І. Українські культурні традиції XIV-XVII ст. у науковому доробку І. Огієнка / І.І. Тюрменко // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 1999. – Вип. 48. – С. 24-27.
154. Тюрменко І.І. Тенденції розвитку української культури в XIX ст. у творчості І. Огієнка / І.І. Тюрменко // Наукові записки : збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова. – К., 1999. – Вип. спец. – С. 151-158.
155. Пижик А.М. Реформування системи національної освіти в добу Директорії УНР / А.М. Пижик. – К. : Бланк-Прес, 1998. – 40 с.
156. Завальнюк О.М. І. Огієнко і українське студентство / О.М. Завальнюк // Творчі вершини вченого : збірник наукових праць до 60-ліття від дня народження доктора історичних наук, професора М.Г. Кукурудзяка. – Кам'янець-Подільський, 1998. – С. 242-248.
157. Тюрменко І.І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона): монографія / І.І. Тюрменко ; передм. Н.І. Мироненць. – К., 1998. – 282 с.: іл.

The following article deals with the investigation of the basic areas of development of the Ukrainian historical Ohienko studies in 1990s.; it is found out as well that the most promising of them later received the most powerful support in research practice, providing a further, significant spread of studies on the figure of Ohienko proper and enriching them with new, high-quality results.

Key words: Ohienko studies, researches, scientists, scientific conferences, monographs, articles, collections of materials.

Отримано: 11.10.2016 р.